

Erken Çocukluk Dil Gelişiminde Ailenin Rolü¹

Ali Fuat ARICI²

Özet

Çocukların başta dil becerileri olmak üzere her türlü eğitiminde aile çok önemli bir yere sahiptir. Onlara dinleme ve konuşma becerileriyle okuma ve yazma kültürü kazandırmak, onların toplumda başarılı ve mutlu olmalarını sağlamak, nesiller arasında köprüler kurarak geçmişin tecrübe ve değerlerini geleceğe taşımak hemen her ülkenin öncelikli sosyal ve eğitimsel hedefleri arasındadır. Eğer bir çocuk iyi bir aile ortamında başta dil becerileri olmak üzere gerekli eğitimi alıp sosyal ve kültürel olarak zengin bir ortamda yetişiyorsa bu çocuk hem psiko-sosyal hem de insani ve ahlaki bakımdan iyi bir eğitim almış olur. Aksi takdirde bunu telafi etmek oldukça zordur. Bu bakımdan çocukların iyi ve sorumlu birer insan olmaları, başarılı ve mutlu olmaları ve millet olarak dünyada ilelebet var olmalarında aile son derece önemli bir role sahiptir.

Anahtar Kelimeler

Türkçe Eğitimi
Erken Çocukluk
Dil Becerileri
Aile

The Role Of The Family In Early Childhood Development Language

Abstract

The family, language skills to come before, has a very important role in children's education. Every country is among the primary social and educational goals: Listening, speaking skills and literacy culture to gain with them, ensure that they are successful and happy in their community, to carry the experience and values of the past to the future by establishing links between generations. If you have a child in a good family environment and receive the necessary training firstly language skills as a rich social and cultural

Keywords

Turkish Language Education
Early Childhood
Language Skills
Family

¹ Bu makale 18 – 20 Mart 2016 tarihlerinde İstanbul'da yapılan Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Kongresi'nde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Doç.Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi, aricialifuat@gmail.com

environment that children grow both psychosocial would have received a good education from a humanitarian and moral care. Otherwise it is difficult to make up for it. In this regard, family has an extremely important role the children will be a good and responsible man, it has to be successful and happy in addition to as a nation has an extremely important role in the world to be there forever.

GİRİŞ

Çocuk dünyaya geldiği andan itibaren kendini sosyal bir kurum olan ailenin içinde bulur. Bu andan itibaren duyduğu sesler, dokunduğu nesnelere, gördüğü şeylerle artık eğitimi de başlamış olmaktadır. Hatta bebeklerin anne karnında beşinci aydan itibaren dışarıdan gelen sesleri dinlediği düşünülürse eğitimin dünyaya gelmeden başladığı da söylenebilir. Bu bakımdan başta dil becerileri olmak üzere çocukların çeşitli becerilerini geliştirme açısından aile ve okul öncesi eğitimi çok önemlidir. Çünkü 0-6 yaşlarda beden, dil ve zihin gelişimi çok hızlı ilerlemektedir. Bu dönemdeki gelişmeler çocuğun yaşamını ve geleceğini belirleyici olmaktadır (Güneş, 2010).

Bir iletişim aracı olan dilin gelişimi, çocuğun diğer gelişim boyutlarından; bilişsel özellikleri ve işlemlerinin yanı sıra duygusal, sosyal ve ahlâkî özelliklerinden soyutlanmış olarak gerçekleşemez. Fakat genellikle bilimsel çalışma ve yayınlarda, her gelişim boyutu ayrı ayrı ele alınmaktadır (Yapıcı, 2009: 54). Bu bakımdan araştırmada yer yer diğer gelişim alanlarına da değinme gereği duyularak bu çalışma sürdürmeye çalışılmıştır.

Geçmişte özellikle örgün eğitimin ve TV'nin yaygın olmadığı dönemlerde çocuklar dil eğitimlerini büyük ölçüde aile çevresinden almaktaydı. Bu eğitim ortamının ana unsuruydu sözlü edebiyattı: Halk hikâyeleri, destanlar, masallar, efsaneler, menkıbeler ve türküler bunların başında geliyordu. Bu yolla çocukların hem fert olarak yetişmesi sağlanırken hem de toplum hayatına nasıl katılacakları ve katkı sunacakları işlenmekteydi. Daha sonra okullarla birlikte uzun bir zaman evdeki bu eğitim yine devam etti. Özellikle çocukluğun erken dönemlerinde başladığı için bu eğitim etkili sonuçlar ortaya çıkarıyordu. Nitekim bazı büyük yazar ve şairlerin ifadeleri bunu teyit etmiştir. Mesela Kırgız yazar Cengiz Aytmatov, kitaplara, edebiyata, okumaya yönelmesinde çocukken ninesinden dinlediği masalların rolü olduğunu ifade etmektedir (Kolcu, 2002). Yine Türk edebiyatının önemli isimlerinden Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal, Necip Fazıl Kısakürek, Attila İlhan, Orhan Pamuk, Nurullah Genç ve Bekir Sıtkı Erdoğan gibi yazar ve şairlerin çocuklukta aile ortamındaki benzer uygulamaların onlar için çok önemli olduğu görülmektedir. Nitekim Sanders de (2000: 43) yetişmekte olan çocuğun gelişen beyninin sözlü kültürü kavramak için yaratıldığını, çocuğun önce atalarının sözlü kültürü içine girmesini, daha sonra da sözlü olarak tanıdığı dili görsel bir eyleme (yazıya, metne) dönüştürmesinin gerektiğini belirtir. Yani çocuk konuşmayı ve dinlemeyi aile bireylerini taklit ve katılım yoluyla edinirken okuma ve yazmayı alfabeyle öğrenmektedir.

Her zaman olduğu gibi bugün de aile, başta çocukların dil becerilerinin gelişmesinde, iyi bir insan olarak yetişmesinde, başarılı bir hayat sürmesinde, mutlu bir aile kurmasında ve nihai olarak kadim değerlerini geleceğe taşıyan sorumlu bir insan olmasında son derece önemlidir. Nitekim çocuğun yetiştiği aile ortamı ile gösterdiği davranışlar arasında sıkı bir

ilişkiden bahsedilmektedir. Dil öğrenme süreci anne karnında başlamasına rağmen günümüzde anne babaların çocukların bu becerilerini geliştirmek için pek çaba harcamadığı görülmektedir. Dahası günümüzde anne ve babaların büyük çoğunluğu başta sorumluluk sahibi değildir. Ebeveynlerin gününün büyük kısmı TV ve sosyal medyayla uğraşmakla geçmektedir. Öte yandan günümüzde çocuklar diğer akrabalarının (dede, nine, hala, teyze vb.) yanında da kimsesiz büyümektedirler. Aileler çocuklarını pahalı oyuncak ve teknolojik aletlerle donatarak sorumluluklarını yerine getirdiklerini düşünmektedirler. Ancak bilinmelidir ki sadece bedensel ihtiyaçların giderilmesi yeterli değildir. Bu bakımdan başta anne ve babalar olmak üzere ailelerin çocukların eğitimi için gerekli sorumlulukları yerine getirmeleri gerekmektedir.

Ailede Dil Eğitimi

Eski Türk aile hayatında çocuğa ilkin düzgün konuşmayı öğretmek, sonra sırasıyla hayâ ve temyiz (doğruyu yanlış ayırt etme) yeteneklerini geliştirmek, ardından büluğa kadar sürecek olan ibadet ve çalışma eğitimini başlatmak esastır (Sakaoğlu, 1992: 362). Türklerin aile eğitim anlayışında XI. yüzyıldan sonra Arap, Fars ve Türk düşünürlerin XII. yüzyıldan sonra da Ahiliğin etkili olduğu görülmektedir. Burada da özellikle Gazali'nin eğitim anlayışı aile ve medrese eğitiminde etkili olmuştur. Osmanlı aile eğitim anlayışında etkili olan İslam filozofu Gazâlî'ye (1058-1111) göre eğitimin en önemli amacı "ahlakın güzelleştirilmesi"dir. Bunun için Gazâlî, çocukları anne babaya verilmiş ilahi bir emanet olarak kabul eder. Bu nedenle eğitim önce ailede başlar. Çocuğun ailedeki kişisel eğitimi, onun ruhuna ve bedenine yöneliktir. Ona göre, çocuklara kazandırılması gereken ilk değerler; fazilet, adalet, sevgi, acıma, iyilik ve şecaattir. Anne ve baba bu değerleri önce çocuk üzerinde denemelidir. Bu bakımdan anne ve baba, çocuklara bu değerleri kazandırmak için onları öpmeli ve okşayıp sevmelidir. (Durakoğlu, 2014) Osmanlı imparatorluğunun büyüyüp şehir hayatı geliştikçe özellikle konaklarda eğitim gelenekten göreneğe doğru kaymış ve bu mekânlarda eğitim estetik bir hal almıştır. Konaklarda dil eğitiminde sözlü kültür ve rivayetler esas alınmıştır. Kitap olarak evlerde risaleler, divanlar, cönkler; Muhammediye ve Ahmediye gibi eserler daha sonra Taşköprüzade ve Kınalızade'nin kitapları son olarak da Erzurumlu İbrahim Hakkı, Sümbülzade Vehbi ve Seyyid Hasan Hulusi Efendi'nin kitapları aile eğitiminde etkili olmuştur (Onur, 2005: 108).

Ailede Dil Eğitiminin Önündeki Engeller

Postmodern toplum oluştuğça kimlik ötesi bir topluma da girilmiş bulunmaktadır. Yani bu toplumlarda tek ve istikrarlı bir kimliğin sürdürülmesi zorlaşmaktadır. Bunu yerine çok kültürlü kimlik oluşturulmak istenmektedir. Burada küresel ve baskın kültürler devreye girmekte ve bunların benimsenmesi sağlanmaktadır. Türk aile yapısındaki değişikliği Topçu (2014: 102) şöyle dile getirmektedir:

Aile kendi çatısı altında daha dağılmadan çürütüldü. Ana-babalar, çocuklarının ahlakına istikamet vermek şöyle dursun, onların heveslerinin hizmetindedirler. Evladının iç hayatını yoğurmak için en ufak emeği esirgeyen, sade onların ceplerine dolacak maddi saadetlerini emel edinen aileler, kendi yavrularının katili olduğunu bilmediler. Onların kalp ve vicdan terbiyesi yerine beden hazlarına hizmet yolunda yarışanlar, Amerikan ve Alman tezgâhlarının teknik imkânlarını çıldırmasıya devşirmek için atıldıkları hayat yağması sahnesinde ruhun değerlerini çiğnerlerken çocuklarına en berbat ahlak örneği verdiklerinin bile farkında olmadılar.

Ailedeki bu değişimin sonucu olarak istediği her şeyi elde ederek şımartılan ve bencil olarak büyütülen, istikbali için pek çok meşru olmayan (rüşvet, iltimas vs.) yollara başvurularak büyütülen çocuklardan neler beklenebileceği ile ilgili yine Topçu'nun (2014: 103) tespitleri şöyledir:

Çocukları dünyaya gözünü açtığı günden beri gülüşlerini bir demir kitlesinin emelleriyle karşılayan, onların bakir ruhlarından sonsuzluğun müphem ümitlerini kazıyıp da üç boyutlu eşyanın sevgisini dolduran aileler, ruhun kanatlanması olan dua halini öldürerek içgüdülerinin terbiyesine terk ettikleri yavrularından ne bekliyorlar?

Mesuliyet fikri kayboluyor. Bugün aileler çocuklarına nasıl bir eğitim vermektedirler? Ya da aile olmanın, anne olmanın ne demek olduğunun, nasıl bir sorumluluk içinde olduklarının bilincinde midirler? Bunların cevabı maalesef tatminkâr değildir. Ve aslı sorun buradadır. Bugün anne ve babaların büyük çoğunluğu başta sorumluluk sahibi olmama durumundadır. Anneler büyük ölçüde çeşitli ev işleriyle meşgul olmayla bu sorumluluğu yerine getirdiği kanaatindedir. Hatta pek çok anne bu noktada bile yetersiz kalmaktadır. Günün büyük kısmı TV ve sosyal medyayla uğraşmakla geçmektedir. Babalar ise çeşitli işlerle meşgul olurlar. Geceleri de evde veya dışarıda TV, internet vb. şeylerle vakit geçirmektedirler. Bu durum karşısında çocuğun akli, fikri, ruhu işlenmemiş bir tarlaya döner ve bu tarlaya iyi olan hiçbir şey ekilmiş olmaz. Bu bakımdan ilk iş anne babanın mesuliyet (sorumluluk) iradesini bir mefkûre halinde benimsemesi olacaktır (Topçu, 2014: 143). Sonra da Gazâlî'de olduğu gibi, anne ve babanın her şeyden önce çocuklarına bakmakla sorumlu oldukları kabul edilmelidir. Çünkü temiz şuuru ve nefsi ile masum olan çocuk, Allah tarafından anne ve babanın ellerine bırakılmıştır. Çocuğun aynaya benzeyen kalbi, önüne konulan her şeyi yansıtmaya hazırdır. Bu nedenle çocuk, gördüklerini taklit etme eğilimindedir. Eğer çocuk, iyi yetiştirilirse ideal bir vatandaş olabilir. Aksine kötü yetiştirilir ve ihmal edilirse topluma zarar veren biri haline gelebilir. Dolayısıyla çocuğa tam ihtimam göstermek anne- baba ya da bakımını üzerine alan kimselerin görevidir. Bu nedenle çocuklara iyi davranışlar öğretilmelidir (Dağ ve Öymen, 1974).

Modernite aileyi zorluyor. Modern zamanlarda ortaya çıkan "özgür birey olma" ve "anı yaşama" isteği bugünün insanını, bireyciliğe, benmerkezciliğe hatta bencillığe doğru sürükledi. Bu da insanların geleceğini ve başkalarını düşünmeyen, rahatından taviz vermeyen ve fedakârlık nedir bilmeyen bir yaratık haline getirdi. Bütün bunların sonucu olarak evlilik yaşı ilerlemeye doğru giderken evlilik oranları ve çocuk sahibi olma isteği de azalmaya başladı. Böylece toplumda artık en fazla iki çocuk sahibi olma isteği hâkim olmaya başladı. Günümüz insanlarına pompalanan bu sözde modernlik hastalığı çocukları kardeşsiz ve arkadaşsız bırakarak çocukları daha büyük bir yalnızlığa ve bencillığe sürüklemektedir. Dahası insanoğlunun bugün hürriyeti bile tehlikeye atılmış durumdadır. Bu yeni insan tipiyle ilgili Duralı'nın (2009) tespitleri şöyledir:

Moleküler biyolojinin mümkün kılmaya çalıştığı kopyalama, insanı hedef aldığı anda ne olacak? Kopyalama olayı gerçekleştiğinde kişinin en temel insani durumu olan 'ben' yahut 'kendisi' sorunu ne olacak? Her şey 'ben'ime bağlı. Karar verme, tercih yapma, irademi konuşurma. Genetik malzemeyle oynanıp bana istenilen biçim verilebiliyor. Bizim insan olarak en büyük teminatımız birbirimizi yaratmamış olmaktır. Silah zoruyla üstüme baskı kurabilirsiniz. Serbestliğim gasp edilebilir; ama o vakit bile hürüm. Hürlük metafizik, oysa serbestlik siyasi veya hukuki bir terim. İnsan fıtratça hürdür. Buna karşılık moleküler genetik, hürlüğü topyekûn gasp eder.

Ailede model'ler kayboluyor. Çocuk doğduğu ilk günden itibaren birçok şeyi anne ve babasından öğrenir. Bunlar başta dinleme olmak üzere konuşma becerileridir. Ses tonu, konuşma ahengi, lehçe ve kelime bilgisi ana-babadan –varsa kardeşlerden- alınır. Bundan ötürü çocuğun konuşmasında ilerleme sağlamak ana-babanın başlıca görevleri arasındadır (Wechselberg & Puyn 1999: 234). Bunların dışında okuma ve yazma becerilerinin temeli de ailede atılır. Ayrıca hoşgörü, fedakârlık, diğerkâmlık, doğruluk, dürüstlük... gibi değerler de bireye aile ortamının kazandırdığı özelliklerdir. Ancak bu benzer durumlar için bugünün çocuğu kendine örnek olacağı, yolundan gideceği bir modeli ailede bulamamakla karşı karşıyadır. Çünkü başta okuma kültürü olmak üzere toplumda maalesef olumsuz durumlar görülmektedir (Çocuk Vakfı, 2006; Kardeşahin, 2009; Kuş ve Türkyılmaz, 2010; Arıcı, 2012).

Ailede ana-babadan sonra çocuğa model olabilecek büyük anne ve babalar, amca, dayı, hala ve teyzeler de büyük ölçüde model olma düşüncesi ve tutumundan maalesef uzakta bulunmaktadır. Hatta kimi ailelerde bu kişiler çocuğu bir eğlence vasıtası olarak görme eğilimindedirler.

TV-medya sorun üretiyor. Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle TV / medya ve bilgisayar / internet kullanımı gittikçe artmakta ve bu durum ebeveyn ile çocuk arasındaki etkileşime de yansımaktadır. Nitekim çeşitli araştırmalarda (Kisten vd. 2005; Öztürk ve Karayağız, 2007; Cesur ve Paker, 2007) bu teknolojik imkânların iyi değerlendirilemediği veya kontrol altına alınamadığı zamanlarda olumsuz sonuçlar ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Dahası Moskowitz (Akt. Sanders 2000: 42) yaptığı bir araştırmada anne-babası sağır olan bir çocuğa İngilizce öğrensin diye TV izlettirildiğini ancak üç yaşına geldiğinde çocuğun işaretlerle her derdini anlatabildiğini ancak İngilizceyi anlayamadığını ve anlatamadığını tespit etmiştir. Buradan hareketle TV'nin dil edinimi için tek kaynak olamayacağı, çünkü bu aracın programlanmış ve hatasız bir şekilde konuşacağı, soru soracağı ancak çocuğun sorularına cevap veremeyeceği görülmektedir. Sanders (2000: 44) ise TV'nin insan sesini öldürdüğünü iddia ederek insanların ekranda gördükleri kişilerle tartışmadıklarını ve TV'deki görüntülerin körpe beyinlerin kavrayıp analiz edebileceğinden çok daha büyük bir hızla geçtiğini belirtmektedir.

TV ve medyanın ailede dil eğitimine engel teşkil etmesi temelde iki boyutludur. Bunlardan ilki yukarıda belirtilen olumsuz yönlerine rağmen çocukların bu araçlarla gereğinden fazla muhatap olması, ikincisi ise ebeveynlerin zamanlarının çoğunu bunlara ayırıp çocuklarıyla yeterince ilgilenmemesi noktasındadır. İlkinde çocuk TV'yi görsel bir oyuncak olarak görüyor (Şirin, 2006: 26) ancak çocuk bunu istediği gibi değil o çocuğu istediği gibi oynatıyor, kullanıyor. Diğerinde ise evde iletişim ortamı sekteye uğruyor, aile işlevini kaybediyor. Bu haliyle TV ve medya, program ve reklamlarıyla canlı öykü anlatımına ket vurarak gerçek anlamda güçlü bir okuryazarlığın gelişmesini engelleyecek yanlış bir tutuma yol açmaktadır Sanders (2000: 53).

Geleneksel anne artık yok oluyor. Çocuk eğitiminde anne, baba, kardeş ve diğer yakın çevresindeki kişilerin etkileri vardır, ancak annenin yeri bunlardan ayrı ve özeldir. Zaten "ana dili" ifadesi de boşuna değildir. Bunun için Pestalozzi "En iyi öğretmenler annelerdir." derken Montaigne (1996: 183) "En büyük kötülüklerimiz küçük yaşımızda belirmeye başlar ve asıl eğitimimiz bizi emzirip büyütenlerin elindedir." diyerek aile eğitimin ilk adresini göstermiştir. Evet, çocuklar nasıl eğitilirse öyle bilirler ve davranırlar. Eğer onların ruhunu işlenmeyen bir tarla gibi kendi haline bırakırsanız orada ısırganlar, dikenler, her türlü yabancı bitki ve zehirli böcekler türer (Petrov, 2010). Gazâli de ruhun

olgunlaşmasının değerlerin kazandırılmasıyla mümkün olduğunu düşünür ve anne, baba ve öğretmenlerin kendilerine Allah tarafından emanet olarak verilen çocuklara adalet, sevgi, merhamet, fazilet ve şecaat gibi değerlerin kazandırılmasıyla sorumlu olduklarını belirtir (Durakoğlu 2014). Ancak bugün gelinen noktada başta “annelik” kavramı ve buna yüklenen anlamların bir eğitimciden ziyade bir “arkadaş” veya daha bilinmeyen başka kavramlara dönüştüğü görülmektedir. Hâlbuki çocukların ruhlarının sevgi, şefkat ve merhametle beslenmesi ancak bir anneyle sağlanabilir. Nitekim anne ilahi sevgi demek olan şefkati, rahminde olduğu kadar, mürebbiyeliğinde gösterir (Duralı, 2013: 106). Atalarımızın “Ana gibi yar olmayacağı” değerlendirmesi de burada kendini göstermektedir. Böylece “ana dili” diye ifade edilen evde başta anne olmak üzere ailede edinilen dil, modern zamanların çalışan anneleri tarafından zorunlu olarak ihmale uğramaktadır. Çünkü bir annenin temel vazifesi olan çocuğun dilini geliştirmek için uygun ortamlar hazırlama durumu böylece sıkıntıya düşmektedir. Bunun için anne ve babaların çocukların eğitimi konusunda yüklenedikleri sorumluluklarını yerine getirmeleri, çocukların ruhen ve ahlaken kendilerine muhtaç olduklarını görmeleri gerekmektedir.

Anneliğin kaybolmasının diğer bir sebebi de erkek ve kadın rollerinin değiştirilmeye çalışılmasındadır. Bu durumu Duralı (2013: 108) “kadınların erkekleştirilmesi, erkeklerin kadınlaştırılması” olarak tanımlamakta ve şöyle açıklamaktadır:

Erkek ile erkeklik özelliklerinin tümüyle başat kılındığı toplum, vahşileşip hunharlaşır. Tersine kadının şefkat, rikkat ile yumuşaklık niteliklerinin tek geçer akça haline getirildiği ortamda da yozlaşma ile soysuzlaşma baş gösterir. Birinci halde, medenileşmenin iki payandası, ahlak ile sanattan yoksun kılınırken ikincideyse kişiler haksızlık ile zulme karşı direnme ile başkaldırma iradelerini yitirirler. Böylece cinsiyet farklılığının doğurduğu görev bölüşümü alt üst olmakta, böylelikle de tek cinsiyetli nesillere zemin hazırlanmaktadır.

Çekirdek aileye ve yalnız çocuklara doğru yönelme var. Bebekler dille oynamanın tadını ilk kez anneleri aracılığıyla alırlar. Anneler bebekleriyle ilişki kuran ilk insanlardır. Ancak günümüzün gittikçe yaygınlaşan aile tipinde anneler çalışmak durumunda kalmakta ve babalar gibi çocuklarıyla daha az temas kurmaktadır. Günlerini bakıcıların ellerinde, anaokullarında, kreşlerde veya yuvalarda geçirmek zorunda kalan çocuklar bir taraftan çocuk eğitiminde annenin oyuna dayalı rolünü görememekte diğer taraftan sözelliğe tam olarak girmeden okuryazarlığa adım atmaktadır (Sanders, 2000: 96). Ayrıca ailenin küçülmesi anne ve babaları gerçek rolleri olan annelik ve babalıktan alıkoyup farklı rollere (arkadaşlık, kardeşlik vb.) doğru sürüklemektedir. Hâlbuki Mustafa Kutlu'nun da belirttiği gibi “Bir çocuğun en çok ihtiyaç duyduğu şey yine bir çocuktur.”

Sosyo-ekonomik sorunlar aileyi tehdit ediyor. Ailenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve kültürel çevre çocuğun gelişimini çeşitli yönlerden etkileyebilir. Aynı şekilde ailenin (büyük ölçüde ana-babanın) tutumunun da çocuğun nasıl bir yetişkin olacağına ilişkin tutumunu etkilediği söylenebilir. Çoğunlukla da anne-babalar bunun farkında olmayabilirler. Günümüzde çocuk yetiştirme, son derece zor ancak ve bir o kadar da önemli bir sosyo-ekonomik sorundur. Çünkü başta her çocuk biricik ve özeldir. Ayrıca her anne baba da birbirinden farklı özellikler taşımaktadır. Bu nedenle de, birden çok çocuk yetiştiren ailelerin, her bir çocuğundan dolayı birbirine benzemeyen güçlükler yaşadığını söyleyebiliriz.

Dil Becerileri ve Aile

Humbolt gerçek dilin ancak doğuştan öğrenilebileceğini, asla matematik gibi sonradan öğrenilemeyeceğini söylemiştir (Sanders 2000). Bu bakımdan yerinde ve zamanında ailede çocuğa sunulan imkânlar son derece önem taşımaktadır. Öyleyse şimdi “Okul öncesinde aile çocuklara dil gelişimi bakımından hangi imkânları sunmalıdır? ya da “Çocuk erken çocukluk döneminde aileden dil gelişimi konusunda neler edinebilir? sorularını cevap arayalım.

Dinleme becerisi ailede edinilir: Bebekler anne karnında beşinci aydan itibaren dışarıdan gelen sesleri dinlerler. Hatta 3-4 günlük bir bebeğin kendisine yabancı iki kadının sesini birbirinden ayıramamasına karşın annesinin sesini diğerlerinden ayırdığı hatta ana dillerini diğer yabancı dillerden ayırt edebildiği yani tanıdığı tespit edilmiştir (Picq vd., 2014: 96-97). Bu nedenle başta anne olmak üzere ebeveynler bebekle konuşmalı, çeşitli sesleri ve kelimeleri duymasını sağlamalıdır. Çocuklar kimi gerçekleri öykülerde, şiirlerde, masalarda tekrar tekrar dinleye dinleye öğrenir ve sözcükler hemen buharlaşıp havaya karışacağı için can kulağıyla dinlerler (Sanders 2000). Okul öncesinde başlayan dinleme çalışmaları, ilköğretim ikinci kademeye kadar öğrencilerin sevebilecekleri bir etkinliktir. Çocuklara dinletilen ninni ve masallarla ilgili çeşitli çalışmalar (sorular sorulması, öncesinin ve sonrasının tamamlanması, yine başlangıç ve sonunun tahmin edilmesi) yaptırılabilir.

Çocuk konuşmayı aile içinde öğrenir. Çocuklar dil öğrenmek için bu dili duymak zorundadır. Bu da mutlaka canlı bir yetişkinin ağzından olmalıdır. Buna karşılık söz konusu yetişkin çocuğu dinlemek, soracağı milyonlarca soruya ve edeceği tüm şikâyetlere katlanmak zorundadır. Çocuğun konuşmada ilerlemesi hiçbir zaman kendiliğinden olmaz. Hiç kimseyle konuşmayan çocukların zihinsel yönden bir eksikliği olmamasına rağmen ağlama ve tek heceli kelime döneminde kaldığı görülmüştür (Wechselberg & Puyn 1999: 234). Moskowitz (akt. Sanders 2000: 42) de yaptığı bir araştırmada anne-babası sağır olan bir çocuğa İngilizce öğrensin diye TV izlettirildiğini ancak üç yaşına geldiğinde çocuğun işaretlerle her derdini anlatabildiğini ancak İngilizceyi anlayamadığını ve anlatamadığını tespit etmiştir. Bundan hareketle Moskowitz TV'nin dil edinimi için tek kaynak olamayacağını, çünkü bu aracın soru soracağını ancak çocuğun sorularına cevap veremeyeceğini belirtir. Bunun için anne ebeveynlerin çocuklarla zaman geçirmesi, onların sorularına usanmadan cevaplar vermesi, onları dinlemesi gerekmektedir. Ayrıca onlarla hikâyeye, masal ve ninniler aracılığı ile konuşma ortamını daha çeşitli, zengin ve nitelikli hale getirebilirler.

Okuma alışkanlığının temeli ailede atılır. Ülkemizde anne, baba ve eğitimcilerin yakındıkları hususların başında çocuklara “okuma sevgisi ve alışkanlığı” kazandıramamak gelmektedir. Bu beceri genelde okul sıralarında kazandırılmaya çalışılsa da temelinin bebeklik döneminde hatta anne karnında atıldığı savunulmaktadır. Bebeklerin ellerine -en geç 1-2 yaşına kadar önce resimli sonra yazı ve resim karışık olarak- tutuşturulan kitaplarla okuma eğitiminin temeli atılabilir. 3-4 yaşında ise yetişkinle çocuk arasında bir sohbet aracı olan kitabın anne ve babayla birlikte okunması, çocuğu okumaya katılmasına özendirip okuma deneyiminde rol almasını sağlamaktadır (Yavuzer, 2005: 66-67). Ancak Tanju (2009) ebeveynlerin yarısının kendilerine kitap okumanın ebeveynleri tarafından aşılmasına rağmen kendilerinin çocuklarıyla birlikte okumaya zaman ayıramadıklarını tespit etmiştir. Yine XIX. yüzyıl İngiltere'sinin en iyi hatibi olarak gösterilen Susam ve Zambaklar kitabı yazarı Ruskin'in annesi ile birlikte okuduğu İncil ve Babası ile birlikte okuduğu XVIII. yüzyıl klasikleri, gezip gördüğü tabii güzellikler ve sanat galerileri onun eğitiminin en değerli

kısmı olarak gösterilir (Ruskin, 2005: 12). Ayrıca Edhem İbrahim Paşa 1868'de yayımlanan Terbiyetü'l - Etfal Risalesi'nde çocuklara verdiği 30 dersin ikincisi okuma üzerinedir (Edhem İbrahim Paşa, 2014).

Yazma becerisinde aile önemli bir faktördür. Çocuk ailede konuşmayla edindiği iletişimi yazı ile devam ettirir. Bu becerilerden birinin gelişmesi diğerinin de gelişmesine katkı sağlar. Konuşmaya ve diğer becerilere göre yazma daha zor, karmaşık ve üst bir beceridir. Sprenger- Charolles (Güneş, 2010) okuma yazma öğrenme sürecinde nöronların önce sözlü dili ve buna dayalı olarak da yazılı dili daha iyi işlediklerini açıklamıştır. Yani okuma yazma öğrenirken sözlü dile dayalı kodlamalar kullanılmaktadır. Öğrenciler sözlü dildeki bilgi, anlam ve kodlamaları kullanarak yazılı dili öğrenmektedir. Sözlü dile dayalı kodlamalar, çocuğun hem zihinsel gelişimi hem de okuma öğrenmesi açısından değerli ve kalıcı olmaktadır.

Ailenin yazmadaki temel katkısı model oluşturma, aile ortamını bir kültür atmosferi haline getirme ve çocuğa bunun için imkânlar sunma şeklindedir. Nitekim son dönem Türk edebiyatının en önemli şairi Necip Fazıl annesinin isteği ve dedesinin evde oluşturduğu okuma ortamının kendisinin şiire başlamasında önemli etkisinin olduğunu belirtir. Yine Türk edebiyatının önemli romancılarından Peyami Safa üzerinde babasının şairliğinin ve edebi muhitinin etkisinden bahsedilebilir. Ayrıca Bekir Sıtkı Erdoğan ise çocukluğunda şair olan dayısını model aldığını belirtir.

Çocukların söz varlığının ve belleklerinin gelişmesinde aile önemli role sahiptir. Söz varlığı erken çocukluk döneminde dil bilgisinin önemli bir belirleyicisidir. Bu dönemdeki söz varlığı çocuğun gelecekteki dil ve bilişsel becerilerini etkilemektedir. Çocuklar genelde 1 yaşından itibaren ilk kelimeleri edinmeye başlarlar. P. Jusczyck, çeşitli araştırmalarla 7 aylık bebeklerin işittikleri kelimelerin anlamını öğrenmeden önce ses biçimlerini defalarca tekrarladıklarını ortaya koymuştur. Bu araştırmalar bebeklerin dinledikleri sözlerde sık tekrarlanan kelimelerin önce ses biçimlerini öğrendiklerini göstermektedir (Güneş, 2010). Yine çocuğun 18 ay ile ikinci yaş arasında sözcük hazinesinin kat kat arttığı, günde 10 sözcük öğrendiği belirtilir (Picq vd., 2014: 123). Bu dönemlerde çocuklara ninniler ve masallarla onların kelimelerin melodik ve ritimsel yapılarını keşfetmesi ve kelimeleri ses yoluyla tanınması sağlanıp kelime birikimi sunulabilir. Yine tekerlemeler hemen her çocuğun ilgisini çeker. Daha sonra çocukların evde erkenden deyim, atasözü, özlü söz, ikilemeler, taklitler benzetmeler, dua ve beddualar gibi çeşitli zengin sözlerle karşılaşması sağlanır. Çocuğun

Çocuğun estetik eğitimi ailede başlar. Bebeklikten itibaren insan güzel olana ilgi duyar. Bu ilginin sanatçı duyarlılığıyla oluşturulmuş eserlerle canlı tutulmasının insanın ruhunun beslenmesinde önemli rolü vardır (Dedeoğlu Orhun, 2014). Kişilerin dil ve edebiyat zevklerinin oluşması ve gelişmesinde çocuklukta büyüklerinden dinlediği ninni, masal, türkü, fıkra, halk hikâyesi gibi halk edebiyatı ürünlerinin önemli katkısının olduğuna şüphe yoktur. Mesela Türk edebiyatının son dönem büyük şairlerinden Yahya Kemal'in annesinden dinlediği türkülerin ve günümüzün meşhur şairlerinden Nurullah Genç'in aile büyüklerinden dinlediği masal ve halk hikâyesi gibi metinlerin onların sanatlarında önemli bir rolü olduğunu kendi hatıralarından görmekteyiz.

Ailede Dil Eğitimi Uygulamaları

Araştırmacılara göre, dil öğrenme süreci anne karnında başlamaktadır. Bebek anne karnında beşinci aydan itibaren konuşmaları ve sesleri dinlemekte, sık tekrarlanan

kelimelerle, anne ve babasının adını bilerek doğmaktadır. Bebekler doğum öncesinde sadece bazı kelimeleri duymakla kalmamakta, dille ilgili bazı bilgileri de öğrenmektedirler. (Güneş, 2010) Bebekler bu yeni hayatı merakla izleyerek her an yeni bir şeyler öğrenirler. Bu dönemde genellikle renkli, parlak, hareketli ve sesli nesnelere ilgi duyarlar. Bu ilgi bebekler için hazırlanmış metinsiz kitaplar ile karşılanabilir.

Çocuk eğitiminde annenin yeri ayrı ve özel olduğu için onlar bebeklerine ilk aylardan itibaren ninniler söyleyip masallar anlatabilirler. Bunlar yoluyla bebekle annenin arasında özel bir ilişki tesis eder. Daha önce de bahsedildiği gibi bebek daha 3-4 günlük iken annesinin sesini tanır. Anne de bu yolla bebeğine seslenir. Anneler, bu uygulamayı bebeğini kucağına alarak sakin bir ses tonuyla yapmalıdır. Bu yolla bir taraftan bebekler kendilerini daha güvende hissederlerken diğer taraftan kelime hazineleri de hızlı bir şekilde artarak hayalleri genişleyecektir.

Anne babalar bir kültürden diğerine bebeklerine çok farklı biçimde seslenirler. Bazı ülkelerde bebekle mırıldanarak konuşulur, bazısında ses tonu yükseltilir. Kimi kez oğlanlara ve kızlara aynı şekilde seslenilmez, bazen onlarla doğrudan konuşulmaz bazen de onları konuşma seline boğarlar. Bir başka yerde sözcükler ve cümleler çok tekrarlanır ya da bunlar durmadan açık açık belirtilir. Bütün bu kültür farklılıklarına karşın bütün çocuklar ana dillerini aşağı yukarı aynı yaşta ve doğru biçimde öğrenirler (Picq vd., 2014: 120).

1 yaşından sonra çocuklar renkleri tanır ve ayırt edebilirler. Konuşmak ve yürümek gibi ilkler de bu döneme aittir. Bu yaş grubundaki çocuklar başta dokunarak, sonra dinleyerek öğrenirler. Canlı, güzel resimli ve kabartmalı kitaplara bakıp bunlara dokunmayı severler. Kitapların resimlerine bakıp anlatılanları dinleyebilir. Bu dönemde çocuklar ebeveynlerinden ayrı kalmaktan korkabilirler. Yine bu yaştan sonra çocukların merakları artar. Çevreye daha fazla ilgili olurlar. Ninni ve masallarla ilgili canlandırma çalışmaları yapmak –örneğin kitapta geçen kedinin, kuşun taklidini yapmak gibi- çocukların ilgisini çekebilir. Bu yaşın sonlarına doğru çocuk yürüyerek, tırmanarak, düşerek, dokunarak yaşadığı çevreyi tanımaya çalışan küçük bir kâşif gibidir. Daha fazla konuşur, düşünmenin ve akıl yürütmenin, öğrenmenin kısırtıcı bilişsel alanına doğru öğrendiklerini biriktirerek tedricen ilerler (Gander ve Gardiner, 1998). Bu dönemde çocuğun bilişsel alanı ve konuşmasına çeşitli metinlerin katkısı sağlanabilir. Öğrenme hızı bir çocuktan ötekine ve kültürden kültüre değişmekle birlikte 1 yaşındaki çocuk ortalama kırk elli kelimeyi anlayabilir (Picq vd., 2014: 120).

2 yaşında çocuk tek ve iki sözcüklü cümleler kurabilir (Wechselberg & Puy 1999: 229). Yine bu yaştan itibaren çocukların kitap resimlerine bakarak “Bu ne?” diye soru sormaları başlar. Arkadaşlarıyla oyun oynama oynayabilir. Kitapta geçen olay ve kahramanlarla ilgili taklitler yapabilirler. 2 buçuk yaşından itibaren hikâye ve masallarla ilgili sorular sorup anlatmaları sağlanabilir. Dil gelişimlerinin sağlanabilmesi, kelime hazinelerinin gelişmesi ve konuşabilmeleri için çocuklara bu dönemde bol bol kitaplar okunması gerekir. Cevap veremese de çocuğa ara sıra okunan metinle ilgili sorular sorup dikkatleri çekilebilir. Bunlar, “Minik kedi neden gülmüş? Sen onun yerinde olsan ne yapardın?” gibi sorular olabilir. Bu yolla çocuğun bilişsel gelişimine katkı sağlanabilir. İngilizce konuşmayla ilgili bir incelemeye göre bebekler on altıncı ayda 92 ile 320 kelimeyi anlayıp 10 ile 180 kadarını üretebildikleri tespit edilmiştir (Picq vd., 2014: 120).

3 yaş civarında çocuklar evin ve sosyal çevrenin içinde yakınındaki insanların peşinden koşar, sorular sorar ve gördüklerini taklit eder. Bu dönemde çocuk yeni öğrendikleri kelimeleri sürekli tekrarlar, bu tekrarlar, çocuğun kelime kullanımında ustalaşmasını sağlar ve diğer öğrenilecek kelimelerin ön öğrenmelerini oluşturur (Yapıcı, 2008), ikiden fazla kelimeyle cümleler kurabilir, “neden?” sorusunu daha çok sorar. Çocuğun konuşmasında ilerleme kaydedilebilmesi için ana-baba çocukla sık sık ve seve konuşmalı, kelimelerin anlaşılır ve doğru telaffuz edilmesine dikkat etmelidir (Wechselberg & Puy 1999: 235).

4 yaşında inanılmaz bir aktivite içinde; daha fazla oynar, arkadaşlarıyla değişik etkinlikler planlar ve uygular. Öğrenme isteği bu dönemde artar, çevreye ilgisi başlar ve gitgide çoğalır. Bu yaşın sonuna doğru çocuk artık dilin aslını öğrenmiştir. Özellikle bu yaşlarda çocuk kelimeleri yanlış telaffuz edebilir. Bu durumda çocuğun hataları hemen düzeltme yoluna gidilmemeli, doğru telaffuzlar sık sık tekrarlanmalıdır.

5 yaşında, biraz daha sosyalleşmiş olarak çevresini sebep-sonuç ilişkisi içinde tanımaya, neyin iyi, neyin kötü olduğunu anlamaya çalışır (Gander ve Gardiner, 1998). Bu yaşta artık söz varlığı iyice gelişmiştir. Çevresindeki insanlarla iletişimini kendisi başlatıp sürdürebilir. Çocuklar bu yaşta şaka bile yapmaya başlarlar. Bu dönemde hemen her sağlıklı çocuk “psikolojik kekeleme” geçirebilir. Ancak bu bir süre sonra kendiliğinden düzelir. Bu dönemde çocuğun konuşma yeteneği, düşünme yeteneği kadar gelişmediği için kendisini heyecandıran bir durumu veya tehlikeli bir olayı anlatırken kullanmak istediği kelimeleri hemen bulamaz ve hece tekrarı yapmak zorunda kalır (Wechselberg & Puy 1999: 235).

Görüldüğü gibi 3-6 yaşları arasında çocuklar oldukça hızlı bir gelişme içerisinde. Bu gelişmeyi iyi bir şekilde değerlendirmek için okul öncesi kurumları ve aileler çocuğun duygusal ve zihinsel gelişimine yardımcı olup katkıda bulunmak durumundadırlar. Özellikle aileler, iyi bir eğitim verebilmek için öncelikle çocuğun dil gelişim özelliklerini bilmekle işe başlayabilir ve çocuğun gelişimini destekleyebilirler. Fakat çocuğun diğer gelişimsel özellikleri ve çocuğa sunulan eğitsel, kültürel ortam da göz ardı edilmemelidir. Edebi metinler (ninni, masal, bilmece, hikâye vd.) bu dönemde de ailelerin ve öğretmenlerin en önemli destekçilerindedir. Çünkü bu tür metinler bu yaştaki çocuklar için daha ilgi çekici olmaktadır. Bu yıllarda çocuklar tekrarları çok severler. Aynı metni defalarca okumanıza ya da anlatmanıza rağmen her defasında bundan zevk alırlar. Ebeveynlerin bu durumdan kesinlikle şikâyetçi olmaması; aksine daha bir şevkle okumaya devam etmesi gerekir. Çünkü bu tekrarların öğrenme üzerindeki etkisi büyüktür. Çocukların bu dönemde ilgi alanına giren metinler, genelde eşyaları, hayvanları, yiyecekleri ve çocukları konu edinenlerdir. Bu konulara ek olarak aile, arkadaş ve okulla ilgili olanları da severler. Nitekim 5 yaşındaki çocuğun konuşma konusunun yüzde 23’ünü eşyalar, yüzde 36’sını kendisi ile ilgili şeyler ve yüzde 41’ini de başka kişiler oluşturmaktadır (Cole ve Morgan, 1985).

SONUÇ

Çocuk ve onun eğitimi toplumun geleceği açısından son derece önemlidir. Gelecekle ilgili umutlarımızın güçlü olması için öncelikle çocuklarımızın zihinsel, fiziksel ve sosyal açıdan sağlıklı bir kişiliğe sahip olmaları gerekmektedir. Bunun için başta çocukluk dönemi olmak üzere bebeklik hatta anne karnından başlayıp yükseköğrenim sonuna kadar bireye sunulan eğitim imkânları millet ve medeniyetin şekillenmesi açısından büyük önem kazanmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında bugünün çocuklarını ve gençlerini ülkemizin geleceği olarak görüp kültür ve medeniyetimiz çerçevesinde şahsiyet ve sorumluluk sahibi

iyi insanlar olmalarını sağlayacak, Türkiye'nin meselelerine çareler bulacak ve Türk kültürüne büyük eserler kazandıracak bir bilinçle yetiştirmek milli bir dava olmalıdır (Arıcı 2016). Bu bakımdan çocukların başta dil becerileri olmak üzere her türlü eğitiminde belirleyici bir role sahip olan ailenin korunması ve işlevini yerine getirmesi sağlanmalıdır. Aksi takdirde bunu telafi etmek oldukça zordur.

Unutulmamalıdır ki aile toplumun ve dolayısıyla milletin neşet ettiği yerdir. Bu yönüyle çocukların başta iyi ve sorumlu birer insan olarak yetişmesinde daha sonra da hayatta mutlu ve başarılı olmalarında aile önemlidir. Hatta bir toplumun dünyada kalıcı bir millet olarak var olmasında aile son derece önemli bir role sahiptir.

KAYNAKÇA

- Arıcı, A. F. (2012). *Okuma eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Arıcı, A. F. (2016). *Çocuk edebiyatı ve kültürü*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Cesur, S. & Paker, O. (2007). Televizyon ve çocuk: Çocukların TV programlarına ilişkin tercihleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(19), 106-125
- Cole, L., & Morgan, J. B. (1985). *Çocukluk ve gençlik psikolojisi*. (Çev. B. H. Vassaf), İstanbul: MEB Yayınları.
- Çocuk Vakfı. (2006). *Türkiye'nin okuma alışkanlığı karnesi*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Dağ, M. & Öymen, H. (1974). *İslam Eğitim Tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Dedeoğlu Orhun, B. (2014). Estetik Kavramı Çerçevesinde Çocuk Edebiyatı, *Türk Dili*, 756: 602-607.
- Durakoğlu, A. (2014). Gâzali'de ahlak eğitimi. *GEFAD / GUJGEF*. 34(2), 211-226.
- Duralı, Ş. T. (2009). *Sorun çağının anatomisi*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Duralı, Ş. T. (2013). *Omurgasızlaştırılmış Türklük*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Edhem İbrahim Paşa. (2014). *Çocuklara hayat bilgisi*. (Haz. İ. Kirenci), İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Gander, M. J., & Gardiner, H. W. (1998). *Çocuk ve ergen gelişimi* (Çev. B. Onur). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Güneş, F. (2010). Ninnilerin çocukların dil ve zihinsel gelişimine etkisi. *ZfWT Zeitschrift für die Welt der Türken, Journal of World of Turks*. 2(3), 27-38.
- Karavaşin, M. (2009). *İlköğretim ve ortaöğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin okuma kültürlerinin değerlendirilmesi*. Ankara: MEB Yayınları.
- Kisten, K. D., Lori, A. F., & Leann L. B. (2005). Links between parents' and girls' TV behaviors: A longitudinal examination. *The Journal of Pediatrics*. 147(4), 436-442.
- Kolcu, A. İ. (2002). *Bozkırdaki bilge Cengiz Aytmatov*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kuş, Z. & Türkyılmaz, M. (2010). Sosyal bilgiler ve Türkçe öğretmeni adaylarının okuma durumları: (İlgi, alışkanlık ve okuma stratejilerini kullanım düzeyleri. *Türk Kütüphaneciliği*. 24(1), 11-32.
- Montaigne, M. (1996). *Denemeler*. (Çev. S. Eyuboğlu). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Onur, B. (2005). *Türkiye'de çocukluğun tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Öztürk, C. & Karayağız, G. (2007). Çocuk ve televizyon. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*. 10(2), 81-85.
- Petrov, G. (2010). *Beyaz zambaklar ülkesinde*. İstanbul: Karanfil Yayınları.
- Picq, P, Sagart, L., Dehaene, G., & Lestienne, C. (2014). *Dilin en güzel tarihi*. (Çev. S. Rifat), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ruskin, J. (2005). *Susam ve zambaklar*. (Çev. T. Turgut). Ankara: Babil Yayınevi.

- Sakaoğlu, N. (1992). Medeniyet değişimleri çerçevesinde Türklerde ailede eğitim, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi* içinde. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını.
- Şirin, M. R. (2006). *Televizyon, çocuk ve aile*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Tanju, E. H. (2009). 5-6 yaş çocuklarına sahip ailelerin çocuk yetiştirme tutumları ile kitap okuma, tv izleme, bilgisayar kullanma alışkanlıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Katılımlı II. Çocuk Gelişimi Kongresi Bildiri Kitabı*. Ankara: Gündüz Yayıncılık.
- Wechselberg, K. & Puyn, U. (1999). *Anne ve çocuk*. (Çev. E. Kınalıbay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yapıcı, Ş. (2008). Okul öncesi eğitim çağındaki çocuklarda dil gelişimi. *Eğitime Bakış Dergisi*. 12, 54-61.
- Yavuzer, H. (2005). *Çocuğu tanımak ve anlamak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.